

A szülői, nevelői bánásmód és az iskolai agresszió korrelátumainak vizsgálata serdülők körében

Hal Melinda¹, Hal Viktorné², Hal Viktor³, Nyúl Boglárka¹

343

¹ Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Pszichológiai Intézet

² Türr István Gazdasági Szakközépiskola, Baja

³ Szent Rókus Kórház, Baja

Elméleti háttér

Az agressziónak számos meghatározása és elmélete van a pszichológiai szakirodalomban. Leírása nehéz, mivel biológiai, kulturális, viselkedési és szociális folyamat is befolyásolja (1, 2), így egyetemesen elfogadott definíció nem létezik (3). *Boross és Pléh* (2008) szerint az agresszív viselkedés „egy másik személy (fizikai vagy lelki) sérülését, tulajdonának elpusztítását célzó szándékos fizikai vagy verbális viselkedés” (4). Számos agresszióelméletet lelhetünk fel a szakirodalomban: *Konrad Lorenz* szerint az agresszió az evolúció során és napjainkban is az életben maradáshoz szolgál eszközül (5). *Freud* az agressziót a halálösztön kívülág felé történő megnyilvánulásával magyarázza (6), *Bálint és Klein* pedig az anya–gyermek kapcsolat diszfunkciójából eredezteti. A tanuláselmélet szerint az agressziót operáns kondicionálással vagy modellek követésével sajátítjuk el (6). Jutalomnak minősül egy agresszor számára, ha áldozata visszavonul vagy sír, viszont büntetés, ha az áldozat visszatámad (7). Az agressziót csökkentheti és növelheti az adott csoport, szubkultúra agresszióval szembeni attitűdje. Az ismétlődő agresszió a személyt egyre érzéketlenebbé teszi mind az erőszakkal, mind az áldozattal szemben, így kialakul egy spirál: az agresszió agressziót szül (7). *Dan Olweus* a 70-es években írta le először a bullying-ot mint agressziós formát (8), melyet *Boross* (2006) basáskodásként fordított magyarra (9). *Farrington* (1993) meghatározása szerint a basáskodás egy „olyan cselekvés, melynek a célja az ártalom, ahol jelen van az agresszor és az áldozat közötti erőbeli

egyensúlytalanság és az ismétlődés” (10). A basáskodásnak létezik direkt és indirekt módja. A direkt agresszió a felszínen zajló, jól azonosítható cselekedeteket jelenti (9), míg az indirekt lappangva jelenik meg, az elkövető szándékát elfedve (pl. pletykák terjesztése) (9). A basáskodás lehet fizikai (pl. verés), szóbeli (pl. csúfolás) vagy társas (pl. kiközösítés) (9). Ám fontos megjegyeznünk, hogy a basáskodás a basa és az áldozat hosszú távú viszonyán alapul, és nem tartoznak ide az oda-vissza irányban jelenlévő agresszív megnyilvánulások (8, 10). A basáskodásban legtöbbször a basa (elkövető), áldozat, basáskodó áldozat (aki elkövető és áldozat egyszerre), védelmező és kívülálló szerepeket különítenek el. A szerepeket nem a véletlen alakítja. A *basák* attitűdje az agresszióval szemben pozitívabb, extravertáltabbak, impulzívabbak és tekintélyelvűek, élvezik társuk szenvedését (9, 11). Az *áldozat* szerepbe általában az átlagtól valamiben eltérő személyek kerülnek. Ez alatt érthetünk egy feltűnő anyajegyet, a többségtől eltérő szülői anyagi hátteret, de a tudás hiányát vagy túlzott nagyságát is (12). Az áldozat az előzmények hatására vesztesként reagál, így a támadónak megerősítést ad a későbbi bántalmazásra. Mindezek együtt járnak alacsony, romló önértékeléssel, szomatikus tünetekkel, depresszióval és növekvő szorongással (8, 9). A *basáskodó áldozatok* egy sajátos, köztes csoportot jelentenek, mivel ők zaklatók és áldozatok is egyszerre. Ők mutatják a legmagasabb agressziót, szorongást és depressziót (8). A *védelmezők* a Nagy Ötök személyiségteszten magasabb Barátságosság pontszámot mutatnak, a zaklatást nem élvezik, nem értenek vele egyet, és általában se-

gíteni próbálnak az áldozaton (13, 14). A *kívül-állók* azok, akik a védelmezőkhöz hasonlóan beavatkozhatnak, megtagadhatnák a basától tetteinek szociális elismerését, így csökkentve a basáskodást, ám többségük inkább fenntartja a status quo-t, mintsem konfliktusba keveredjen a zaklatóval és ő is a basa áldozatává váljon (14). A basáskodás közösségromboló hatása. Ha a basáskodás megjelenik, az együttlét öröme, a jó élmények csökkenni fognak, az iskolához és tanuláshoz való viszonyok gyökeresen megváltoznak (8). Minél több időt tölt együtt egy csoport és minél zártabb, annál markánsabban jelenhet meg a basáskodás (14). Az iskola, mint másodlagos szocializációs színtér megjelenésében az oktatást, mint a szocializáció sajátos formáját tekinti a szakirodalom. Lehetőséget nyújt a gyermeknek a felnőtt készségek és tudás elsajátítására, valamint, az oktatás során a felnőttek tervszerűen tanítják a fiatalokat a speciális készségek átadása érdekében (15). Az iskola az a hely, ahol a gyermek a legtöbb időt tölti otthonán kívül. A világ több részén (Európában, Észak-Amerikában, Ausztráliában és Japánban) is kimutatták, hogy a gyerekek jelentős hányada részt vesz a basáskodásban (16). Egy 2003-as magyarországi felmérés szerint a gyermekek 13%-a basa, 14%-a áldozat az iskolában, és 35%-uk vonódik be a folyamatba (8). Eddig nem ejtettünk szót az elsődleges szocializációs közeg, vagyis a család szerepéről a basáskodás, vagy iskolai agresszió tárgykörében. Ebben a közegben kezd el a gyermek kommunikálni és itt alakul ki először bensőséges kapcsolat a szüleivel és testvéreivel. A család meghatározza a gyermek társadalmi hovatartozását, etnikumát és legtöbb esetben vallását is. Szüleitől örökli a betegségekre való hajlamot, személyiségvonásokat és ebben a közegben alapvető szokásokat sajátít el. A szülő–gyermek kapcsolat az élet további szakaszaira is kihatással van. A szocializáció az ember társadalmi lénné válásának kiindulópontja, amely révén a gyermekből identitással rendelkező személy fejlődik. A folyamat egyaránt fontos része a társas interakció, valamint a szereptanulás (17). A szülői–nevelői magatartás a gyermek személyiségének fejlődésére és egyben szocializációjára is kihat. A gyer-

mek és a szülő kölcsönösen befolyásolják egymást. *Becker és Schaefer* két dimenzió mentén jellemezte a szülői, nevelői attitűdöket, az érzelmi melegség és a kontroll dimenziója mentén (18). Ők a szeretet meglétét vagy hiányát a szülőök büntetési módjával hozták összefüggésbe. Az érzelmi dimenzió negatív végpontján állók a büntetés során a hatalmukat hangsúlyozzák, kiabálással, megszegényítéssel, lekicsinyléssel, míg a pozitív végponton levők a szeretetet hasznosítják. Ez utóbbi nem érzelmi zsarolással büntet, nem a személyiséget, hanem a tettét minősítve, érveléssel, magyarázattal indokolja meg, hogy miért tart valamit helytelennek. A következményeket tekintve az tapasztalható, hogy a hatalomra apelláló büntetés olyan viselkedésekre készíti a gyermeket, amelynek célja a büntetés elkerülése, és emellett még nagyfokú agressziót is eredményez; míg a meleg, szeretetteljes szülői attitűd az internalizált, belsővé vált reakciók fejlődéséhez vezetnek. Ilyen reakció a bűntudat, a felelősségvállalás, az önkritika. Továbbá a modell szerint a kontroll dimenzió engedékenysége végpontja gátlástalanít, míg a korlátozás fékeket épít a viselkedésbe. *Ranschburg* négy lehetséges szülői attitűd gyermekekre gyakorolt hatását elemezte (19). Így megkülönböztetett meleg–engedékeny, meleg–korlátozó, hideg–engedékeny és hideg–korlátozó nevelői stílust. A meleg az elfogadó, szeretetteljes magatartást takarja, a hideg pedig az elutasító, távolságtartó attitűdöt. Az engedékeny stílusban rugalmas szabályok vannak, a korlátozóban mereven és kötelezően betartott szabályok, melyek megszegéséért erős büntetés jár (19). A hideg–engedékeny attitűd mellett a gyermek belső konfliktusaiból származó antiszociális agresszió bontakozhat ki. Gyakran antiszociális kortárs csoportba vezeti a gyerekeket. Az ilyen stílusban nevelők nem nyújtanak modellt a gyermekek számára, mivel a szeretetlenség nem vonzó. A legtöbb fiatalkorú bűnöző közülük kerül ki (19). A hideg–korlátozó szülő érzelmi elutasítása gyermeke felé a fizikai büntetésben, vagy sokszor a minimális számú szülő–gyermek interakcióban nyilvánul meg. A gyermekben ezek hatására agresszió alakul ki, ennek levezetésére azonban nincs lehetősége. A szülő pró-

bálja a gyermek iránti hidegségét azzal leplezni, hogy odaadó gondoskodását, szeretetét, önfeláldozását hangoztatja. Ez az ambivalencia bűntudatot kelt a gyermekben, és a megnövekedett agresszióját maga ellen fordíthatja. A meleg–engedékeny nevelői stílusban a szülők szeretetet, elfogadást mutatnak a gyermek iránt. A gyermekeknek szabad tévedniük, s emellett pozitívan fordulnak a világ felé, kreatívak, aktívak, barátságosak, sikerkeresők, nyitottak és nonkonformitásuk is fokozottabb. A meleg–korlátozó szülők túlgondozóak, hiperprotektívek, az általuk nevelt gyermekek konformistábbak lesznek. Az agresszió befelé fordul, és szorongásban nyilvánul meg. Megfelelő szabályzórendszerrel (lelkiismereti funkciókkal, moralitással jellemezhetőek) rendelkeznek, de kevésbé kreatívak és kevésbé szociálisak. Az érzelmi elfogadás–elutasítás és az engedékeny–korlátozó stílus együtt járásai sajátos nevelői típusokat különböztetnek meg. A meleg és engedékeny szülő inkább elnéző, a gyermek viszont nem tudja, milyen szabályokhoz tartsa magát. A hideg–engedékeny nevelési stílus elhanyagolóként jelentkezik, nem számít, hogy mit csinál a gyermek, még az agresszió is elfogadott. A meleg–korlátozó a túlvédő szülői magatartást határozza meg, melynél a szülő mindent meghatároz, a gyermek önállótlan, behódoló. A szakirodalom overprotective szülői–nevelési stílusnak is hívja. Az uralkodó, tekintélyelvű stílusnál – mely a hideg–korlátozó nevelést jelenti – a gyermek fél az újszerű helyzetektől, szorongóvá válik. Baumrind modelljében három különböző csoport kap helyet. A kompetensek csoportjába a magabiztos, kíváncsi gyerekek kerültek, a visszahúzódnók csoportjába a félénk, néha boldogtalannak, szomorúnak tűnő gyerekek, az éretlenek közé pedig az impulzív, érzelmileg megtapadó gyerekek. Ezután megfigyelte a szülők és a gyerekek között zajló interakciókat, miközben a szülők szabályokat tanítottak gyermekeiknek. A megfigyelés szempontjai voltak, hogy mennyire kontrollálóak a szülők, mennyire követelnek érett viselkedést, milyen a kommunikációjuk és mennyire gondoskodóak. A szülői bánásmód három alaptípusát különítette el: a tekintélyelvűt, az engedékenyt, valamint a mérvadót (18). A tekintély-

elvű az engedelmességet megkérdőjelezhetőnek tartja és alapvetőnek tekinti a szülői döntések helyességének elfogadását. Gyermekeik inkább visszahúzódnók voltak, akik gyakran meghátráltak a szociális érintkezések elől. Az engedékeny szülő ezzel szemben elfogadja gyermeke kívánságait, és nem követel tőle. Gyermekeik főleg az éretlenek csoportjából kerültek ki, önállótlanok, nehezükre esett indulataik kontrollálása. A mérvadó, irányító szülő elvárja a szabályok betartását, de alkura is hajlik. Érvel és a jogokat, kötelességeket egyaránt fontosnak tartja. Gyermekeik nagyobb önállóságot és önkontrollt mutatnak. *Baumrind* következtetése az volt, hogy sem a teljes kontroll, sem annak teljes hiánya nem jó, a kettő harmonikus kombinációja a megfelelő. A modellkövetés, az internalizált viselkedések és a megfelelő szabályozófunkciók kialakításához érzellemmel teli kapcsolatokra van szükség. *Maccoby és Martin* (idézi 20) nevéhez fűződő nevelési stílusokat ábrázoló táblázat, a nevelési stílusokat két tényező mentén osztályozza. Az első dimenzióban a szülő korlátozásának mértékét írják le, amelynek végletes értékei, hogy a szülő szigorúan korlátozza, vagy nagy autonómiát biztosít a gyermeknek. A második dimenzió a szülő érzelmi viszonyulását foglalja magába és arra irányul, hogy a szülő–gyermek kapcsolat szeretetteljes, vagy hideg és közömbös. A két dimenzió alapján négy nevelési stílus különíthető el. Ezek a következők: irányító, tekintélyelvű, elnéző és gondatlan/elhanyagoló. A parancsoló, vagy más néven kontrolláló, de emellett gyermekközpontú nevelési stílusra jellemző a kölcsönös kommunikáció, valamint az, hogy a szülő irányítja a gyermeket. A kontrolláló, de emellett tekintélyelvű stílus esetében nem beszélhetünk kétirányú kommunikációról, a szülő részéről az indoklásoknál jellemző mondat a „csak, mert az apád/anyád vagyok”, amely a gyermek számára nem jelent megfelelő indoklást. A nem követelő és elnéző stílusnál a gyermek azt teheti, amit szeretne, nincsen korlátozva. A gondatlan, elhanyagoló szülők pedig sem érzelmi, sem egyéb támogatást nem nyújtanak gyermeküknek (20). A fentebb említett összefüggések alapján úgy gondoltuk, az iskolában történő agresszió felmérése

érdekében két középiskolai osztály tanulóinak válaszai alapján elemezzük, hogy van-e kapcsolat a szülői bánásmód és az iskolai agresszió között. A kérdés legfőképpen arra irányult, hogy milyen szülői magatartás az, amellyel az iskolában betöltött basa, vagy éppen áldozat szerepek együtt járnak. Hipotéziseinket és vizsgálati eszközeinket is a fent említettek alapján választottuk meg.

A vizsgálat

Hipotézis

Feltételezzük, hogy az anyák/nevelőanyák, illetve az apák/nevelőapák által tanúsított magatartásminták összefüggésben állnak a gyermek basa, illetve áldozat szerepvállalásával az iskolai közösségben. Feltételezhető az is, hogy a lány, illetve fiú tanulókra vonatkozóan más összefüggések találhatók a basa, illetve áldozat szerepvállalás és a szülői magatartásminta között.

Minta

A vizsgálati személyek középiskolai tanulók, átlagéletkoruk 15 év. Összesen 102 tanulót szőlítettünk meg a vizsgálatban való részvételhez, amelyből 96 diák töltötte ki a kérdőíveket. A vizsgálati mintában nemi megoszlás szerint 42 lány és 54 fiú volt. A tanulók feladata önkitöltős kérdőívek kitöltése volt. A két kérdőív felvétele két időpontban történt annak érdekében, hogy ne kelljen túl hosszú ideig koncentrálniuk, illetve a sietség ne befolyásolja az eredményeket. A vizsgálat felvétele osztályfőnöki óra keretein belül történt, amelyre az iskola igazgatójától engedélyt kaptunk. Fontos megemlíteni, hogy a vizsgálat két kérdőívének kitöltése az összepárosítás érdekében név nélkül, önállóan választott kóddal történt. A vizsgálat megkezdése előtt a diákok szülei megkaptak egy szülői beleegyező nyilatkozatot, amelyek alapján a diákok részt vehettek a tesztek kitöltésében. Hat diák nem hozta vissza a nyilatkozatot, így ők nem vettek részt a vizsgálatban. A választott három osztály osztályfőnö-

keivel történő egyeztetésen vizsgálati időpontokat határoztunk meg. Elsőként az agresszió kérdőív került felvételre. A második vizsgálati alkalommal az osztályok tanulói a H-PBI kérdőívet töltötték ki, kétoldalas formában, mind az édesapára/nevelőapára, mind az édesanyára/nevelőanyára vonatkozóan. A 96 diák közül többen nem élnek édesapjukkal szoros kapcsolatban, vagy egyáltalán nem ismerik apjukat, vagy kisgyermekkoruk óta nem vesz részt neveltetésükben. Ezeknek a tanulónak a többsége nevelőapa jelenlétéről sem számolt be, így az apára vonatkozó kérdőívet nem töltötték ki. A diákok között 12 diák jelezte, hogy édesapja egyáltalán nem vesz részt a család életében, közülük 9 tanuló a nevelőapára vonatkozó kérdőívet sem töltötte ki.

Eszközök

A szülői bánásmód feltárására és a családban előforduló magatartásminták feltérképezésére a H-PBI kérdőív magyar változatát használtuk. A kérdőívet *Parker és mtsai* fejlesztették ki Parental Bonding Instrument néven 1979-ben. A kitöltő gyermek- és serdülőkorban átélte, tapasztalt, felé irányuló szülői bánásmódot kívánja feltárni (21). *Tóth és Gervai* 1999-ben adaptálták magyar viszonyokra a kérdőívet, de elemzéseikben az eredetileg használt klasszikus két dimenzió három külön értelmezhető komponensre bomlott: korlátozás, túlvédés, elhanyagolás, így a magyar verzió háromskalás (22). A kérdőívet mind az apára, mind az anyára vonatkozóan kitöltöttük a tanulókkal. Végül pedig a válaszokat a három fent említett dimenzió alapján összesítettük. A három dimenzió a szeretet és törődés, túlvédés, korlátozás elnevezésekkel leírható. A klinikai értékek az anya és apa esetében eltérőek. A szeretet és törődés dimenzió a klinikai érték az anya esetében ≤ 22 , az apa esetében ≤ 14 . Ez azt jelenti, hogy az előbb említett értékek alatt elhanyagolásról, a törődés hiányáról beszélhetünk (21). A második dimenzió az anya esetében ≥ 3 értéknél, az apánál pedig ≥ 11 értéknél beszélhetünk túlvédő szülőről. Korlátozás tekintetében a klinikai érték mindkét szülő esetén ≥ 10 , e felett túlkorlátozó

szülői magatartásról beszélhetünk. Minden item esetén 4 fokú Likert-típusú skálán választhatták ki a tanulók a számukra legjellemzőbbet. Az iskolában betöltött szerepeket és egyben az agresszióra vonatkozó szerepvállalást a *Nyúl Boglárka* által kidolgozott Basáskodás Kérdőívvel mértük (23). A kérdőív 30 tételt tartalmaz, a vizsgálati személyek ötfokú Likert-skálán adják meg válaszaikat. Az eredmények alapján megállapíthatjuk, hogy a személy basa (Cronbach $\alpha=0,723$), védelmező (Cronbach $\alpha=0,752$), áldozat (Cronbach $\alpha=0,824$), basáskodó áldozat vagy kívülálló szerepet tölt-e be. A kérdőív kilenc darab fordított tételt tartalmaz, ennek ellenére előnye, hogy könnyen érthető és gyorsan kitölthető. A Basáskodás Kérdőív validálása magyar mintán 2012-ben történt, 421 fővel (23).

Eredmények és következtetések

A leíró statisztikai eredményeket tekintve elmondható, hogy 96 tanuló közül 9 rendelkezik elhanyagoló apával, 18 elhanyagoló anyával, 14

túlvédő apával és 78 túlvédő anyával. Emellett 19 túlkorlátozó apát és 15 túlkorlátozó magatartásmintát mutató anyát jelöltek a diákok. A 96 tanulóra vonatkozó leíró statisztikai eredményeket az 1. számú táblázat tartalmazza. A nagy számú túlvédő anyával rendelkező tanuló magyarázható a klinikai értékek különbségével, mely az anyák esetében jóval alacsonyabb, mint az apáknál (túlvédő anya ≥ 3 , illetve túlvédő apa ≥ 11). Természetesen egy tanuló több szülői magatartásmintát is jelölhetett szülei részéről.

A 96 tanuló közül 21 basáskodó és 33 áldozat szerepet vállaló tanuló volt, azonban vannak olyan tanulók, akik egyszerre betöltik az áldozat és basa szerepet is. Mellettük találhattunk még további 16 olyan diákot, aki valószínűsíthetően áldozat, de vagy nem éri annyi atrocitás, hogy teljes mértékben áldozatnak minősítse magát, vagy nem meri teljes mértékben bevallani az iskolában elszenvedett sérelmeit. További 8 diák volt valószínűsíthetően basa, azonban ők sem érték el a biztosan basa szerepet betöltők értékét. Ezek a tanulók szinte kivétel nélkül a valószínűsíthető basa szerep mellett cinkosként ját-

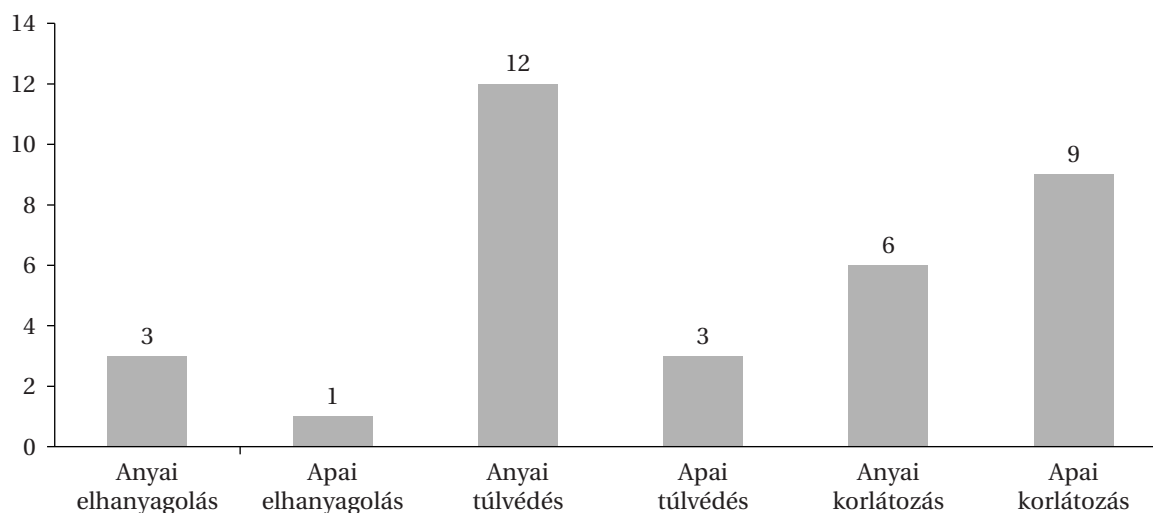
1. táblázat

H-PBI Kérdőív leíró statisztikai eredménye

Elhanyagoló apa	Elhanyagoló anya	Túlvédő apa	Túlvédő anya	Túlkorlátozó apa	Túlkorlátozó anya
9	18	14	78	19	15

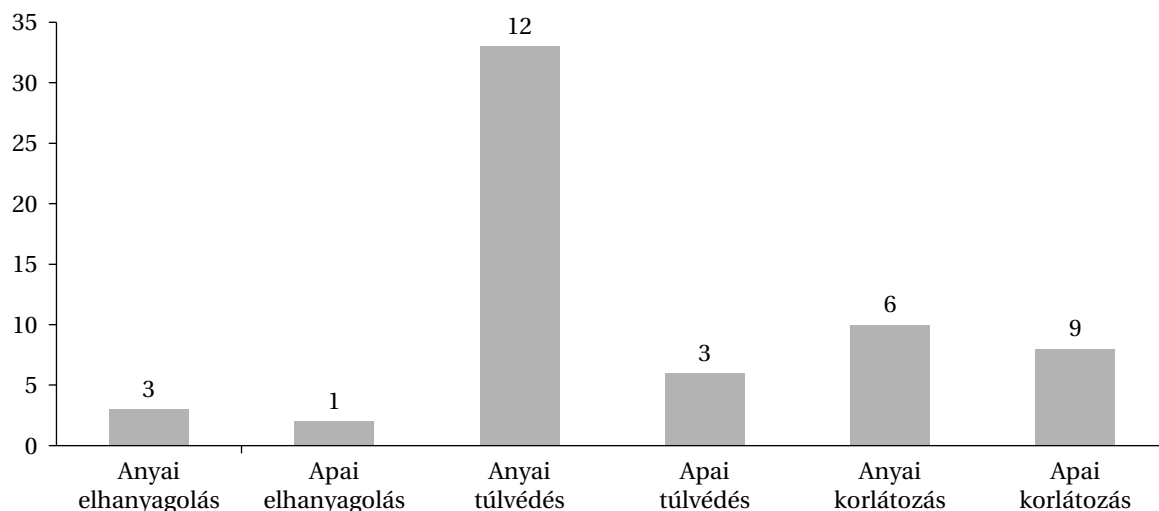
1. ábra

A basák száma a szülői bánásmód függvényében

2. ábra

Az áldozatok száma a szülői bánásmód függvényében

szanak szerepet az osztályközösségben. Az 1. ábra mutatja a basák számát a szülői bánásmód függvényében.

A 2. ábra az áldozatok számának leíró statisztikai eredményét mutatja a szülői bánásmód függvényében.

Az eredmények elemzése során törekedtünk arra, hogy a tanulókat egybevetve megvizsgáljuk a hipotéziseket, valamint nemek szerinti bontásban is értelmezzük a kapott eredményeket. Független mintás T-próbával kívántuk kimutatni, hogy van-e összefüggés a szerepvállalás és a szülői magatartásminták között. A teljes mintán az apai és anyai korlátozás és a basa szerep között nem volt kimutatható összefüggés. Az apai és anyai korlátozás és az áldozati szerepvállalás között szintén nem volt szignifikáns összefüggés. Az anyai túlvédés és a basa, illetve áldozat szerep között nem mutatható ki szignifikáns összefüggés, ugyanez elmondható az apai túlvédés és basa vagy áldozati szerepek közötti összefüggésről. Az anyai szeretet/törődés, és ezzel együtt az anyai elhanyagolás és a basa, vagy áldozat szerepek között nem mutatható ki összefüggés, amely igaz az apai szeretet/törődés, tehát az apai elhanyagolásra is. A fent említett hipotézisek az összes tanulóra vonatkoztatva nem igazolódtak be, azonban fontosnak tartottuk figyelembe venni a nemi szerepek közötti különbségeket, így a diákokat nemek szerint csoportosítva is elemeztük a kapott ered-

ményeket. Az anyai korlátozás rendkívül magas korrelációt mutat az áldozat szerepvállalással a fiú tanulók esetén ($t=6,74$, $df=25$, $p<0,029$). A basa szerep és az anyai korlátozás között nem mutatható ki összefüggés. Az apai korlátozás a fiú tanulók esetében összefüggésben áll az áldozati szerepvállalással ($t=9,69$, $df=24$, $p<0,05$). E két dimenzió között pozitív korreláció mutatható ki, vagyis a hipotézis részben igazolódott. A basa szerepvállalással nem mutatható ki összefüggés az apai korlátozás tekintetében. Az anyai túlvédés és az áldozat szerep között pozitív korreláció tapasztalható ($t=8,89$, $df=25$, $p<0,001$), ami azt jelenti, hogy minél védelmezőbb az anya, annál inkább valószínű, hogy fiú gyermeke áldozat szerepet fog betölteni. Az anyai túlvédés és a basa szerepvállalás között nem mutatható ki összefüggés. Az apai túlvédés és a fiú gyerek áldozati, illetve basa szerepvállalása között nincs összefüggés. Az anyai szeretet/törődés, és ezzel együtt az anyai elhanyagolás és a fiúk basa, vagy áldozat szerepe között nem mutatható ki összefüggés. Az apai szeretet/törődés és a fiúk basa, vagy áldozat szerepei között nem mutatható ki összefüggés. Az anyai korlátozás rendkívül magas korrelációt mutat lányoknál az áldozat szerepvállalással ($t=6,24$, $df=26$, $p<0,031$). Ezek szerint, a hipotézis részben igazolódott. A basa szerep és az anyai korlátozás között nem mutatható ki összefüggés. Az apai korlátozás a lánytanulók esetében össze-

függésben áll a basa szerepvállalással ($t=4,34$, $df=25$, $p<0.032$). E két dimenzió között pozitív korreláció mutatható ki, vagyis a hipotézis részben igazolódott. Az áldozat szerepvállalással nem mutatható ki összefüggés az apai korlátozás tekintetében. Az anyai túlvédés és a basa szerep között nem volt kimutatható összefüggés. Az anyai túlvédés és az áldozat szerepvállalás között nem mutatható ki összefüggés. Az apai túlvédés és a lányok áldozati szerepvállalása között összefüggés nem mutatható ki. Az apai túlvédés és a basa szerep között szintén nem mutatható ki kapcsolat. Az anyai szeretet/törődés, és ezzel együtt az anyai elhanyagolás és a lányok basa vagy áldozat szerepe között nem mutatható ki összefüggés. Az apai szeretet/törődés, és ezzel együtt az apai elhanyagolás és a lányok basa, vagy áldozat szerepei között nem mutatható ki összefüggés.

Összefoglalás

Az anyai korlátozás fiúk és lányok esetén egyaránt korrelált az áldozat szerepvállalással, de a fiúkra erősebben hatott az anyai korlátozó viselkedés. Kimondható tehát, hogy az anyai korlátozás leginkább az áldozati szerepvállalásra hajlamosító tényező az iskolai agresszió tekintetében. Feltételezhető, hogy a családi légkörben az ellentmondást nem tűrő szülői magatartást ismeri a gyermek leginkább, s ezt az otthon megtanult engedelmisséget viszi tovább az iskolai közösségben is. Az iskolai közegben tehát szintén szótlanul tűri az atrocitásokat. Ide tartozik, hogy az önállósági törekvések és véleménynyilvánítás megtiltott a szülők mellett, amely később az iskolai légkörben ugyanígy jelenhet meg. Ha a korlátozó magatartáshoz hideg, elutasító, szeretethiányos légkör társul, akkor igen rosszul éli meg a gyermek a serdülő és kamasz kortársak piszkálódásait. Az anyák a túlkorlátozást sokszor – a túlvédés mechanizmusával keverve – a függő viszony fenntartására alkalmazzák. Nem találják meg a helyes egyensúlyt az egészséges, rugalmas szabályok betartását mintázó és az ellentmondást nem tűrő, parancsolgató magatartás között. Az apai korlátozó

magatartás a vizsgált tizenöt éves fiataloknál eltérő összefüggéseket mutat a fiúk és a lányok esetében. Míg a fiúkat áldozati szerepre hajlamosítja, addig a lányoknál ez a basa viselkedést erősíti. A kemény, parancsoló apával szembe szállni senki nem mer, de a lányok ebben a korban emocionálisan fejlettebbek, és befelé fordulásuk már átválthatott a társaik felé mutató basáskodó, agresszívebb magatartásba. Az is megfigyelhető a kortárs lánycsoportoknál, hogy nagyon gyakori a verbális agresszió, a társak kiakasztása, a rosszindulatú pletykák, rágalmak kitalálása. Ezek a gyerekek élvezik az általuk előidézett helyzetet, az otthon keletkező feszültséget másokon vezetik le, miközben átmenetileg biztosan nőni fog népszerűségük is a kortársak között. Az erősen korlátozó és a túlvédő szülői hatásokat sokszor alig lehet megkülönböztetni, így nem meglepő a gyerekekre gyakorolt hasonló hatás sem. A lányok esetében többször jelenik meg a feszültségtől való szabadulási vágy áttolt agresszív reakcióban. Az anyai túlvédés a fiú tanulók esetében áldozati szerepvállalásra hajlamosító tényezőként jelent meg. Az elhanyagoló anyák száma ebben a vizsgálatban viszonylag magas (összesen 18, osztályonként hasonló nagyságrendben 5–6, illetve 7 fő). Kétféle megoldás volt látható a diákok családjai részéről. Az első, hogy az egyik fél részéről történő szülői elhanyagolást a másik szülő igyekszik kompenzálni több-kevesebb sikerrel. A másik, amelyet kisebb arányban tapasztaltunk, az egyezés az anyai és apai elhanyagolásban. Annak ellenére, hogy jelen vizsgálat középpontjában a szülő és diák viszonya áll, nem szabad elfeledkeznünk a pedagógusok szerepéről sem az iskolai agresszió vizsgálatokor, hiszen az együttéléshez szükséges készségek taníthatók és tanulhatók. Nélkülözhetetlen a konfliktusok békés megoldásának elsajátításához szükséges képességek fejlesztése. A középiskolások helyzetét nehezíti a kettős mérce alkalmazása, mely szerint néha felnőtt, máskor gyerekekhez méltó viselkedést várnak tőle. Az iskolában erősíteni kell a tanulók empátiás készségét, toleranciáját. A pedagógusoknak nem kizárólag oktatási, hanem nevelői feladatot is el kell látniuk, amelybe az is beletartozik, hogy a diákok kötődjenek iskolá-

jukhoz. A csapatmunka kiválóan alkalmas arra, hogy a diákokat jó kooperációs képességek kialakítására sarkallják, amely tantermi környezetben is megvalósítható. A tanulóknak rendkívül nagy szüksége van minél több pozitív élményre. A pozitív környezet kialakításában óriási szerepet játszanak, játszhatnak. Érdeemes fejleszteni a diákok és tanárok konfliktuskezelő technikáit még mielőtt az agresszív cselekedetek tömegessé, mindennapossá válnak. Jelen vizsgálat természetesen nem merítheti ki az agresszió témakörét, előtanulmánynak tekinthető egy nagyobb volumenű kutatáshoz, amelyben a vizsgálati elemszámot növelni kellene a nemi

arányok megtartásával. Szociometriai vizsgálatok segítségével megtudhatnánk, hol helyezkednek el az osztályközösségen belül a basák és az áldozatok. Nem biztos, hogy a basák feltétlenül az iskolai közösség középpontjában vannak. Amennyiben az osztályközösség értékrendje nem tűri az erőszakos fellépést, lehetséges, hogy a basák a peremre szorulnak. Fontos támogatást adna továbbá, ha a diákok beszámolnának arról, hogy milyen szerkezetű családból érkeznek. Hány testvérük van, édesanyjuk és édesapjuk együtt vagy külön neveli őket, hányan támogatják őket anyagilag és érzelmileg, milyenek a szociális körülményeik.

Irodalom

- ERON LD:
The development of aggressive behavior from the perspective of a developing behaviorism. *American Psychologist* 1987; 42: 435–442.
- LINDSAY JJ, ANDERSON CA:
From antecedent conditions to violent actions: A general affective aggression model. *Personality and Social Psychology Bulletin* 2000; 26: 533–547.
- NOLTINGH-P:
Lernfall Aggression. Rowohlt, Hamburg, 1997
- PLÉH CS, BOROSS O:
Pszichológia – Akadémiai lexikonok a-z – A pszichológia legfontosabb fogalmai magyar és angol nyelven. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2008
- CSÁNYI V:
Az emberi természet. Vince Kiadó, Budapest, 1999
- HÁRDI I:
Az agresszió világa. Budapest, Medicina Könyvkiadó, 2000
- HORVÁTH-SZABÓ K, VIGASSY-DEZSÉNYI K:
Az agresszió kezelése. Szociális és családügyi Minisztérium. Budapest, 2001
- BUDA M:
Iskolai erőszak, iskolai zaklatás. Fordulópont 2008, 3:11–25.
- BOROSS O:
Basák az iskolában. Iskolakultúra 2006, 11:33–39.
- NYÜL B:
A basáskodásról: Börtönön innen, iskolán túl. XXXI. OTDK, Eger, 2013
- OLWEUS D:
Iskolai zaklatás. *Educatio* 1999, 4: 717–739.
- GILBERT P:
DEPRESSION: The Evolution of Powerlessness. Hove, Erlbaum, 1992
- SZABÓ G:
A korai érés és a basáskodás kapcsolata. Személyiséglélektani műhelymunka. Piliscsaba: PPKE BTK, 2009
- BUDA M, KÖSZEGHY A, SZIRMAI E:
Iskolai zaklatás – Az ismeretlen ismerős. *Educatio* 2008, 3: 375–386.
- COLE S, COLE M:
Fejlődéslélektan. Budapest, Osiris Kiadó, 2006
- SCHAFER M, KORN S, SMITH PK, HUNTER SC, MORA-MERCHÁN JA, SINGER MM, VAN DER MEULEN K:
Lonely in the crowd: Recollections of bullying. *British Journal of Developmental Psychology* 2004, 22: 379–394.
- SÉRA L:
Erkölcsei ítéletalkotás, érzelmek és viselkedés. Pécs, Comenius, 2000
- KÓSA É:
A szociális fejlődés alapkérdései. In.: Oláh A–Bugán A (szerk) *Fejezetek a pszichológia alapterületeiből*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2001: 259–329.
- RANSCHBURG J:
Érzelmek iskolája. Saxum Kiadó, Budapest, 2011
- BORNSTEIN MC:
Parenting Science and Practice. In.: Reninger KA, Sigel IL (eds), *Handbook of child psychology*, h.n., 2006
- MARGITICS F, FIGULA E, PAUWLIK Zs:
Temperamentum, karakter és iskolai erőszak. Iskolai erőszak könyvek. Nyíregyháza, 2010
- DANIS I:
Szülői és tágabb környezeti tényezők szerepe a szülővé válás folyamatában és a korai anya–gyermek kapcsolat kialakulásában. Disszertáció. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2007
- NYÜL B:
Pont, pont, vesszőcske... Az iskolai szociális kapcsolatok szereplői az agresszió függvényében. Fejlődéslélektan műhelymunka. Piliscsaba: PPKE BTK, 2012.